

Główienka, czernica, cyraneczka, łyska – stan populacji w Polsce i wpływ gospodarki łowieckiej

Przemysław Wylegała, Łukasz Ławicki

Opinia na potrzeby Polskiego Komitetu Krajowego IUCN

Polski Komitet Krajowy Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody

Głowienka, czernica, cyraneczka, łyska – stan populacji w Polsce i wpływ gospodarki łowieckiej

Przemysław Wylegała, Łukasz Ławicki

Opinia na potrzeby Polskiego Komitetu Krajowego IUCN

Wskazanie jednostek geograficznych w niniejszej publikacji nie oznacza wyrażenia opinii ze strony IUCN na temat statusu prawnego jakiegokolwiek państwa, terytorium lub obszaru, albo jego władz, ani dotyczącej wytyczenia jego granic.

Opinie wyrażone w niniejszej publikacji niekoniecznie odzwierciedlają poglądy IUCN.

Wydane przez: Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody „Salamandra”, Poznań, Polska

Prawa autorskie: © 2019, Polski Komitet Krajowy IUCN
(Polish National Committee of IUCN)

Powielanie niniejszej publikacji do celów edukacyjnych lub innych niekomercyjnych jest dozwolone bez uprzedniej pisemnej zgody właściciela praw autorskich, pod warunkiem pełnego podania źródła. Powielanie niniejszej publikacji w celu odsprzedaży lub w innych celach komercyjnych jest zabronione bez uprzedniej pisemnej zgody właściciela praw autorskich.

Sposób cytowania: Wylegała, P., Ławicki, Ł. (2019) Głowienka, czernica, cyraneczka, łyska – stan populacji w Polsce i wpływ gospodarki łowieckiej. Opinia na potrzeby Polskiego Komitetu Krajowego IUCN. PTOPI Salamandra, Poznań: 20 ss.

ISBN: 978-83-935073-9-9

Zdjęcie na str. tyt. okł.: dorosła łyska *Fulica atra* © Jakub Sopodymek

Zdjęcia na ost. str. okł.: kolejno wierszami:

- cyranka *Spatula querquedula* © Jakub Sopodymek
- głowienka *Aythya ferina* © Miłosz Kowalewski
- cyraneczka *Anas crecca* © Tomasz Skorupka
- krzyżówka *Anas platyrhynchos* © Michał Kucharski
- podgorzałka *Aythya nyroca* © Jakub Sopodymek
- krakwa *Mareca strepera* © Zbigniew Kajzer
- rozeniec *Anas acuta* © Zbigniew Kajzer

Zdjęcia w publikacji: nr 2, 4, 5 i 9 © Miłosz Kowalewski;
nr 7 © Jakub Sopodymek;
nr 1, 3, 6 i 8 © Michał Zieliński

Skład: Mariusz Pogorzelski

Dostępne: Polski Komitet Krajowy IUCN
ul. Stolarska 7/3, 60-788 Poznań, Poland
biuro@iucn.org.pl
<http://www.iucn.org.pl>

Drukowaną wersję niniejszej publikacji wydano na papierze certyfikowanym zgodnie z FSC, pochodzącym z odpowiedzialnie zarządzanych lasów.

IUCN

Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody (International Union for Conservation of Nature, IUCN) jest wyjątkowym stowarzyszeniem członkowskim, zrzeszającym zarówno jednostki rządowe, jak i reprezentujące społeczeństwo obywatelskie. Dostarcza ona organizacjom sektora publicznego, prywatnego i pozarządowego wiedzę i narzędzia, umożliwiające łączenie ochrony przyrody i rozwoju gospodarczego.

Utworzona w 1948 IUCN jest obecnie największą na świecie i najbardziej zróżnicowaną siecią na rzecz ochrony środowiska, wykorzystującą wiedzę, zasoby i zasięg prawie 1300 organizacji i instytucji członkowskich z ponad 160 krajów. Należą do niej kraje i agencje rządowe, duże i małe organizacje pozarządowe, instytucje naukowe i akademickie, a także stowarzyszenia przedsiębiorców. Działając wspólnie z wieloma partnerami i sponsorami, Unia realizuje na całym świecie szeroki i zróżnicowany portfel projektów ochronnych. Przedsięwzięcia te zmierzają do powstrzymania utraty siedlisk, odtwarzania ekosystemów i poprawy warunków życia ludzi.

Szerokie spektrum członków umożliwia IUCN pełnienie roli inkubatora i godnego zaufania źródła najlepszych praktyk, narzędzi i standardów międzynarodowych w tej dziedzinie. Jest wiodącym dostawcą danych, analiz i ocen dotyczących ochrony przyrody. Wspiera ją około 16 000 działających społecznie specjalistów z różnych dyscyplin, pracujących w sześciu komisjach tematycznych. Oceniają oni stan światowych zasobów przyrodniczych i służą Unii najlepszą aktualną wiedzą oraz radą w sprawach związanych z ochroną przyrody i środowiska.

Więcej informacji o IUCN można znaleźć na oficjalnej stronie Unii: www.iucn.org.

Polski Komitet Krajowy IUCN

Polski Komitet Krajowy IUCN zaczął być formowany koło roku 1995. Formalnie został zarejestrowany przez władze IUCN 4 kwietnia 2003 r. Po kilkuletniej przerwie w aktywności obecnie wznawia swoją działalność. Funkcjonuje jako koalicja organizacji – członków IUCN mających siedzibę na terenie Polski. Podobnie jak w przypadku wielu innych komitetów krajowych Unii, prowadzi działalność ekspercką, edukacyjną oraz wspiera organizacje członkowskie w ich wysiłkach na rzecz zachowania przyrodniczego dziedzictwa. Obecnie w skład Polskiego Komitetu Krajowego IUCN wchodzi następujące podmioty (w kolejności alfabetycznej):

- Fundacja Dziedzictwo Przyrodnicze
- Fundacja WWF Polska
- Państwowa Rada Ochrony Przyrody
- Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody „Salamandra”

Więcej informacji o Polskim Komitecie Krajowym IUCN można znaleźć na jego oficjalnej stronie: www.iucn.org.pl.

Fundacja Dziedzictwo Przyrodnicze

Spis treści

Wprowadzenie	5
I. Analiza stanu populacji wybranych gatunków ptaków łownych	6
I.1. Głowienka <i>Aythya ferina</i>	6
I.1.a. Występowanie oraz status ochronny w Polsce i Europie	6
I.1.b. Trend populacji lęgowej w Polsce i Europie	6
I.1.c. Tend populacji zimującej w Polsce i Europie	7
I.1.d. Głowienka jako gatunek zagrożony w skali globalnej	7
I.1.e. Wpływ łowiectwa na populację	7
I.2. Czernica <i>Aythya fuligula</i>	8
I.2.a. Występowanie oraz status ochronny w Polsce i Europie	8
I.2.b. Trend populacji lęgowej w Polsce i Europie	8
I.2.c. Trend populacji zimującej w Polsce i Europie	9
I.2.d. Wpływ łowiectwa na populację	9
I.3. Cyraneczka <i>Anas crecca</i>	10
I.3.a. Występowanie oraz status ochronny w Polsce i Europie	10
I.3.b. Trend populacji lęgowej w Polsce i Europie	10
I.3.c. Trend populacji zimującej w Polsce i Europie	10
I.3.d. Wpływ łowiectwa na populację	10
I.4. Łyska <i>Fulica atra</i>	11
I.4.a. Występowanie oraz status ochronny w Polsce i Europie	11
I.4.b. Trend populacji lęgowej w Polsce i Europie	11
I.4.c. Trend populacji zimującej w Polsce i Europie	12
I.4.d. Wpływ łowiectwa na populację	12
II. Zmiany w przepisach łowieckich, które mogą poprawić sytuację	13
II.1. Zmiany na liście gatunków łownych	13
II.2. Zmiana terminów polowań	13
II.3. Zmiana pór doby, w których można polować na ptaki	14
II.4. Wprowadzenie zakazu używania ołowianego śrutu	14
II.5. Poprawa sprawozdawczości	15
II.6. Skuteczniejsze zwalczanie obcych gatunków inwazyjnych	16
Literatura	17
UCHWAŁA nr 3/2019 Polskiego Komitetu Krajowego IUCN w sprawie zwiększenia skuteczności ochrony niektórych gatunków ptaków wodnych	19

Wprowadzenie

Ogłoszony 6 maja 2019 raport z globalnej oceny stanu różnorodności biologicznej i funkcjonowania ekosystemów, opracowany przez działającą pod auspicjami Programu Środowiskowego ONZ Międzyrządową Platformę ds. Różnorodności Biologicznej i Funkcji Ekosystemu (IPBES), nie pozostawia złudzeń. Stan środowiska przyrodniczego jest dramatyczny z naszej – ludzi – winy. Wielkie wymieranie gatunków i masowa degradacja siedlisk naturalnych są faktem, a wielu zjawisk i procesów nie da się już cofnąć. Jeśli niezwłocznie nie podejmiemy radykalnych działań na rzecz modyfikacji dotychczasowych sposobów korzystania z zasobów – wkrótce skala dewastacji zacznie zagrażać już nie tylko poszczególnym społecznościom ludzkim, ale także całemu naszemu gatunkowi. Zmiany potrzebne są natychmiast i powinny być oparte o wiedzę przyrodniczą. Należy analizować – które formy działalności szczególnie przyczyniają się do negatywnych zjawisk i niezwłocznie je ograniczać lub modyfikować. Jednym z podstawowych czynników destrukcyjnych wskazanych w raporcie jest nadmierna lub niewłaściwa eksploatacja dziko żyjących gatunków – w tym przez łowiectwo.

Poniższe opracowanie zostało sporządzone na potrzeby Polskiego Komitetu Krajowego IUCN. Prośba o jego wykonanie wynikała z obserwowanych od kilkunastu lat niepokojących trendów w liczebności niektórych gatunków ptaków wodnych. Gospodarka łowiecka w Polsce – zgodnie z deklaracjami prawnymi – ma na celu zrównoważone gospodarowanie gatunkami łownymi i zapewnienie ich liczebności na poziomie uważanym za „właściwy” z przyrodniczego i gospodarczego punktu widzenia. Ma redukować ryzyko negatywnych skutków zbyt wysokiego wzrostu ich populacji (przy niedoborze naturalnych czynników ograniczających – np. drapieżników), a jednocześnie nie dopuszczać do spadku liczebności do poziomu stwarzającego zagrożenie dla ich trwania. Niestety od pewnego czasu

słychać głosy przyrodników, że w przypadku niektórych gatunków ptaków tego drugiego celu nie udaje się w naszym kraju osiągnąć. Dlatego Polski Komitet Krajowy IUCN postanowił zwrócić się do ekspertów z dziedziny ornitologii o zebranie i przeanalizowanie dostępnych danych i odpowiedź na dwa pytania:

1. Jaka jest aktualna sytuacja krajowych populacji wybranych czterech gatunków ptaków wodnych podlegających gospodarce łowieckiej: głowienki, czernicy, cyraneczki i łyski?
2. Jeśli analiza potwierdzi negatywne trendy w odniesieniu do jednego lub większej liczby z tych gatunków – czy prowadzona obecnie gospodarka łowiecka może mieć na to wpływ, a jeżeli tak, jakie jej modyfikacje mogą przyczynić się do poprawy sytuacji?

Przedstawione niżej odpowiedzi specjalistów na te pytania stanowiły podstawę do przyjęcia przez Polski Komitet Krajowy IUCN w dniu 14 maja 2019 r. uchwały, wzywającej polskie władze do pilnego wprowadzenia zmian w przepisach i praktyce ich stosowania. Treść tej uchwały znajduje się na końcu niniejszej publikacji.

Zdajemy sobie sprawę, że nie tylko łowiectwo przyczynia się do negatywnych zmian w stanie ochrony tych gatunków, a często nie jest nawet czynnikiem dominującym. Jednak jeśli nie zamierzamy dopuścić do ich całkowitego zniknięcia z polskiego krajobrazu, a także chcemy ograniczyć negatywny wpływ obecnej praktyki łowieckiej na inne, chronione gatunki ptactwa wodnego, jej pilna modyfikacja jest konieczna.

dr inż. Andrzej Kepel
przewodniczący PKK IUCN

I. Analiza stanu populacji wybranych gatunków ptaków łownych

Obecnie w Polsce spośród ptaków wodnych na liście zwierząt łownych znajdują się cztery gatunki kaczek (krzyżówka, głowienka, czernica i cyraneczka), trzy gatunki gęsi (gęgawa, zbożowa i białoczelna) oraz jeden chruściel (fyska). Zgodnie z prośbą Polskiego Komitetu Krajowego IUCN, przedmiotem tej analizy są cztery z tych gatunków, których stan populacji wzbudza niepokój.

I.1. Głowienka *Aythya ferina*

I.1.a. Występowanie oraz status ochronny w Polsce i Europie

Gatunek ten występuje głównie w niżowej części kraju, a jego rozpowszechnienie na powierzchniach badawczych wyznaczonych w ramach Monitoringu Ptaków Polskich koordynowanego przez GIOŚ wynosiło około 7% (Chylarecki i in. 2018). Głowienka jest w Polsce gatunkiem łownym, z okresem polowań od 15 sierpnia do 21 grudnia (rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 16 marca 2005 r. w sprawie określenia okresów polowań na zwierzęta łowne, Dz. U. 2005 nr 48 poz. 459, z późn. zm.). Gatunek ten figuruje w Załączniku II do Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa (Dyrektywy Ptasiej). Głowienka znajduje się również na Czerwonej Liście Gatunków Zagrożonych

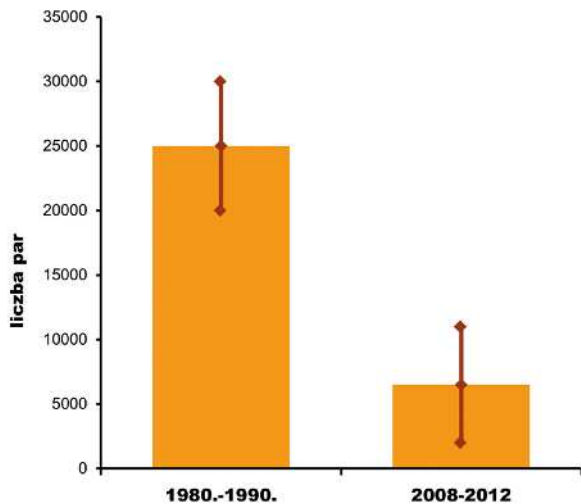
Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody – The IUCN Red List of Threatened Species (IUCN 2019) – z kategorią VU (narażona) zarówno dla Europy jak w skali globalnej.

I.1.b. Trend populacji lęgowej w Polsce i Europie

Głowienka jest obecnie nielicznym ptakiem lęgowym w Polsce, o populacji szacowanej w zakresie 2–11 tys. par (Chodkiewicz i in. 2015). Dostępne dane o liczebności z krajowych akwenów, z których posiadano dane porównawcze (1990–2004 vs 2008–2012), umożliwiły oszacowanie tempa zmian liczebności na przestrzeni około dwóch dekad. Spadek okazał się drastycznie wysoki, wynoszący średnio 10% rocznie (Chodkiewicz i in. 2015, Chylarecki i in. 2018). W dłuższym okresie i w skali całego kraju spadek liczebności jest bardzo silny. Na podstawie danych z lat 80. i 90. XX wieku krajową populację głowienki oceniono na 20–30 tysięcy par (Tomiałojć i Stawarczyk 2003), co silnie kontrastuje z obecną oceną (2–11 tys. par), wskazując na blisko 75-procentowy spadek w ciągu około 30 lat. Gwałtowny spadek liczebności polskiej populacji głowienki wpisuje się w trwający od dawna podobny trend na kontynencie (BirdLife 2015, Fox i in. 2016). Nowe dane zebrane dla całej Europy pokazały, że w ostatnich 20–30 latach w 48% krajów kluczowych dla głowienki (skupiających populacje ponad 100 par) wykazano spadki liczebności, w tym w 4 najważniejszych krajach dla tego gatunku (europejska część Rosji, Czechy, Polska i Finlandia). Jedynie w 5 krajach europejskich (19%) wykazano długoterminowy wzrost liczebności (Fox i in. 2016). Szacuje się, że populacja głowienki w Europie zmniejszyła się w zakresie 30–49% w ciągu 22 lat (trzy pokolenia) (BirdLife 2015).

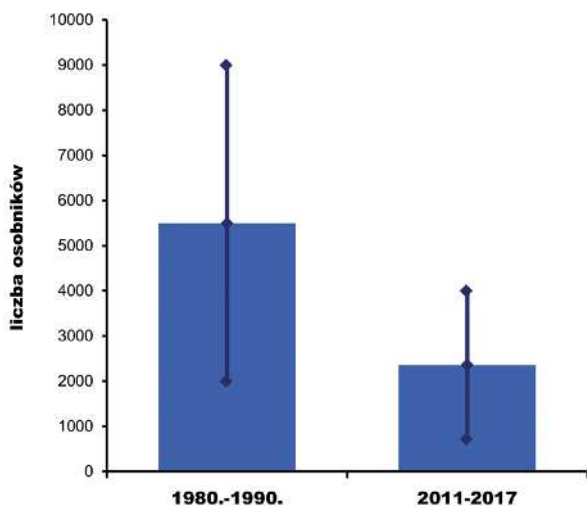
Fot. 1. Para głowienek – gatunek zagrożony w skali globalnej

Ryc. 1. Szacowane liczebności populacji łęgowej głowienki w Polsce w latach 1980. i 1990. oraz 2008–2012

I.1.c. Tend populacji zimującej w Polsce i Europie

Głowienka zimuje w całej Polsce, choć zdecydowanie częściej w zachodniej części kraju. Liczebność populacji zimującej określona na podstawie Monitoringu Ptaków Polski w latach 2011–2017 podlegała znacznym wahaniom z tendencją wzrostową, natomiast wskaźnik rozpowszechnienia znacznie fluktuował, co uniemożliwiło określenie jego trendu. Długoterminowe dane wskazują jednak na silny spadek populacji zimującej w Polsce, zarówno w skali całego kraju (2000–9000 os. w latach 80 XX. w. vs 720–4000 w pierwszej dekadzie XXI w.), jak i na najważniejszym zimowisku w estuarium Odry (obecnie zimuje tam 0,2% europejskiej populacji wędrowniczej a w latach 1990. wartość ta wynosiła 1,84%) (Marchowski i in. 2017, Chylarecki i in. 2018). Podobny trend został opisany dla populacji zimującej na naszym kontynencie. Bazując na liczeniach prowadzonych w całej Europie, wykazano spadek populacji zimującej w północno-wschodniej i północno-zachodniej części kontynentu z 350 tys.

Ryc. 2. Szacowane liczebności populacji zimującej głowienki w Polsce w latach 1980. i 1990. oraz 2011–2017

osobników w latach 80. XX w. do 200 tys. w pierwszej dekadzie XXI wieku (Nagy i in. 2014, Wetlands International 2018). Długookresowy trend został określony jako statystycznie znaczący gwałtowny spadek, zarówno w skali całej populacji regionalnej, jak i w większości najważniejszych krajów (Wetlands International 2017, 2018).

I.1.d. Głowienka jako gatunek zagrożony w skali globalnej

Ze względu na duże spadki (zarówno w populacji łęgowej, jak i zimującej), głowienka została zaklasyfikowana jako gatunek narażony na wyginięcie w skali globalnej i umieszczony na Czerwonej Liście Gatunków Zagrożonych Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody (The IUCN Red List of Threatened Species) w wysokiej kategorii zagrożenia VU (vulnerable) (IUCN 2019). Głowienka jest jednym z czterech gatunków łęgowych w Polsce (obok orlika grubodziobego, turkawki i wodniczki) uznanych za zagrożone wyginięciem w skali globalnej. Należy zauważyć, że orlik grubodzioby, wodniczka i turkawka objęte są ochroną ścisłą w Polsce, a ponadto dla dwóch pierwszych gatunków prowadzi się ogólnopolską ochronę czynną, opartą na planach ochrony gatunku. To wyraźnie kontrastuje z aktualnym statusem głowienki w kraju (gatunek łowny).

I.1.e. Wpływ łowiectwa na populację

Lista zagrożeń dla głowienki jest dość długa i obejmuje m.in. utratę siedlisk łęgowych, drapieżnictwo (przez rodzime i introdukowane ssaki), zmiany klimatyczne oraz polowania (Fox i in. 2016, Guillemain i Hearn 2017, IUCN 2019). Negatywny wpływ łowiectwa przejawia się zarówno w śmiertelności, zakłócaniu zachowań socjalnych ptaków, wpływie na strukturę wiekową i płciową w populacji, jak i zatruciach przez spożycie ołowianego śrutu (Mateo i in. 1998, Evans i Day 2002, Mooij 2005, Mitrus i Zbyryt 2015, Guillemain i in. 2016). Tylko w samej Francji średnie pozyskanie łowieckie głowienki w jednym sezonie wynosi 25 tysięcy osobników plus kolejnych 41 tys. osobników raportowanych w ramach alternatywy głowienka lub czernica (Guillemain i in. 2016). W Europie na głowienkę poluje się legalnie w 22 krajach. Dane z 12 krajów wskazują na coroczny odstrzał na poziomie co najmniej 30 645 osobników. Jest to wartość niedoszacowana, gdyż z wielu krajów brakuje danych (Hirschfeld i in. 2019). Roczne pozyskanie łowieckie głowienki w Polsce wg danych PZŁ miało wynosić 3801 osobników w roku 2005 i 3495 osobników w roku 2006 (Kruszewicz i Czujkowska 2018), co stanowi bardzo znaczną część krajowej populacji łęgowej (średnio ok. 56%) lub zimującej (nawet do 100%!) (Chodkiewicz i in. 2015, Chylarecki i in. 2018). Są to wartości minimalne, ponieważ ptaki ranione wskutek polowań nie są uwzględniane w statystykach łowieckich, a badania wykazały, że udział ptaków postrzelonych

przez myśliwych stanowi znaczny odsetek i może wynosić nawet 20–30% całej populacji (Madsen i Noer 1996, Mooij 2005, Falk i in. 2006, Madsen i Rigét 2007, Noer i in. 2007). Powyższe dane wskazują, że myślistwo ma bardzo znaczący wpływ na populację głowienki, co przy występowaniu również innych zagrożeń (m.in. utrata siedlisk, drapieżnictwo) powoduje dodatkowy czynnik wpływający negatywnie na populację tego zagrożonego gatunku. Należy wziąć pod uwagę, że najprawdopodobniej presji łowieckiej w Polsce (podobnie jak w przypadku czernicy) poddawana jest w dużej mierze krajowa populacja lęgowa. Dotyczy to zwłaszcza polowań w sierpniu i wrześniu, kiedy to znaczna część ptaków przebywa jeszcze na lęgowiskach. Brak jednak powszechnie dostępnych danych na temat wielkości i terminów pozyskania głowienek (patrz punkt II.5).

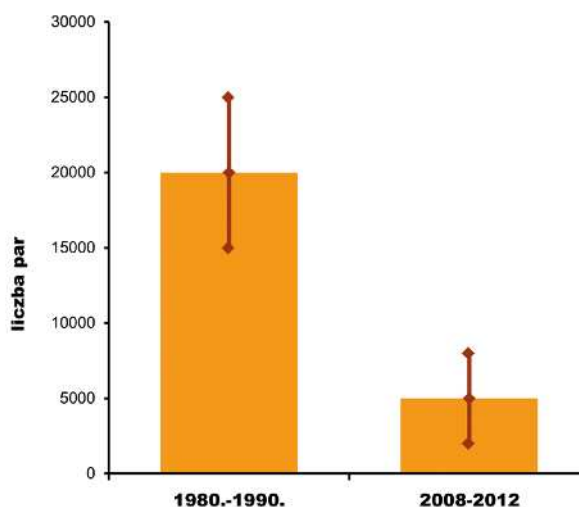
I.2. Czernica *Aythya fuligula*

I.2.a. Występowanie oraz status ochronny w Polsce i Europie

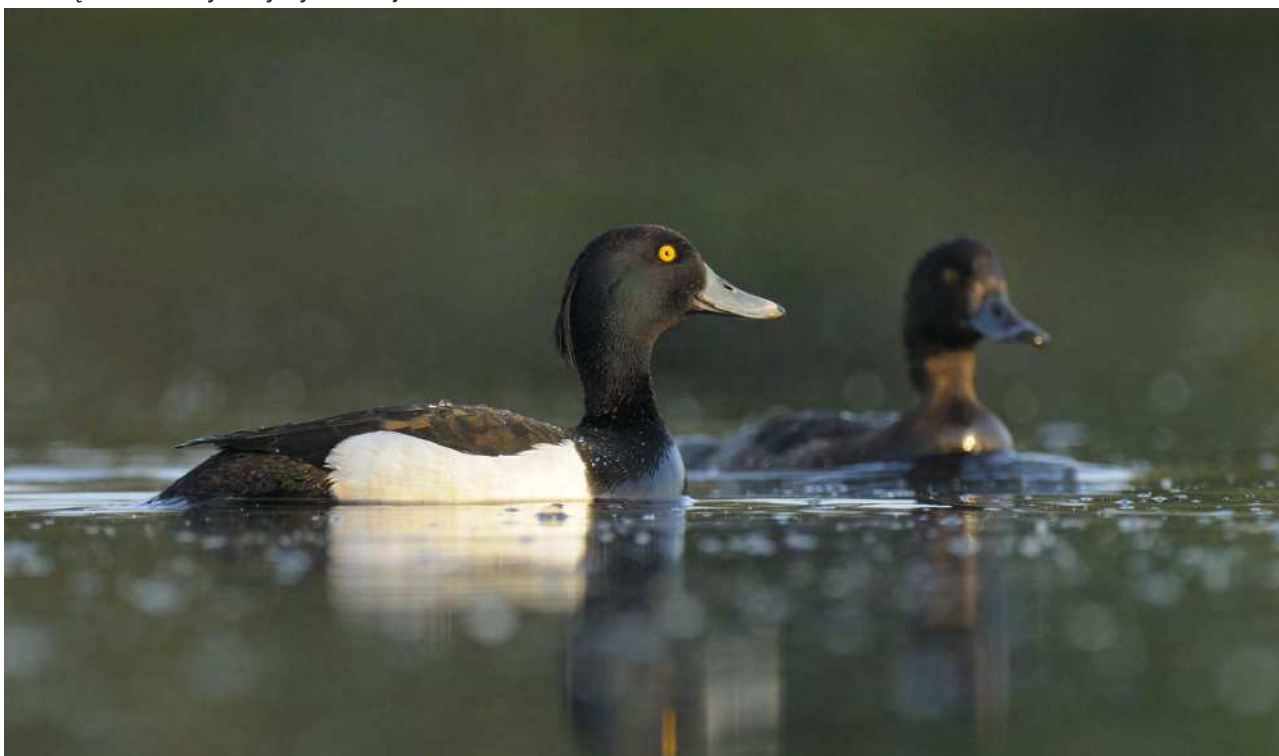
Czernica jest gatunkiem ptaka wodnego z rodziny kaczkowatych. W Polsce występuje na niżu w całym kraju, a jej rozpowszechnienie na powierzchniach badawczych określone w ramach Monitoringu Ptaków Polskich koordynowanego przez GIOŚ wynosiło około 7% (Chylarecki i in. 2018). Czernica jest w Polsce gatunkiem łownym, z okresem polowań od 15 sierpnia do 21 grudnia (rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 16 marca 2005 r. w sprawie określenia okresów polowań na zwierzęta łowne). Gatunek ten figuruje w Załączniku II Dyrektywy Ptasiej.

I.2.b. Trend populacji lęgowej w Polsce i Europie

Czernica jest obecnie nielicznym ptakiem lęgowym w Polsce, o populacji szacowanej w zakresie 2–8 tys. par (Chodkiewicz i in. 2015). Dostępne dane o liczebności z krajowych akwenów, z których posiadano dane porównawcze (1990–2004 vs 2008–2012), umożliwiły oszacowanie tempa zmian liczebności na przestrzeni około dwóch dekad. Spadek okazał się drastycznie wysoki – średnio 10% rocznie (Chodkiewicz i in. 2015, Chylarecki i in. 2018). Rozpowszechnienie czernicy w Polsce na powierzchniach badawczych (o wielkości 1 km²) w ramach Monitoringu Ptaków Polski wynosiło jedynie około 7%, czyli podobnie jak w przypadku głowienki (Chylarecki i in. 2018).

Ryc. 3. Szacowane liczebności populacji lęgowej czernicy w Polsce w latach 1980. i 1990. oraz 2008–2012

Fot. 2. Para czernic

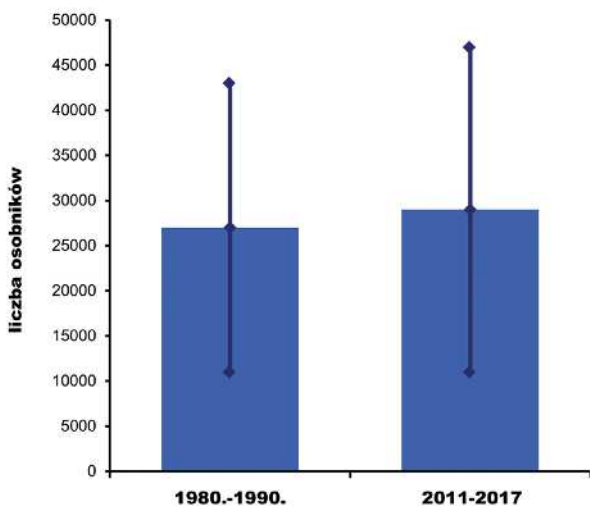

Fot. 3. Cyranki – jeden z gatunków chronionych, którego przedstawiciele stosunkowo często bywają ofiarą pomyłek podczas polowań

W dłuższym okresie i w skali całego kraju spadek liczebności jest bardzo silny. Na podstawie danych z lat 80. i 90. XX wieku krajową populację czernicy oceniono na 15–25 tysięcy par (Sikora i in. 2007), co silnie kontrastuje z obecną oceną (2–8 tys. par), wskazując na 75-procentowy spadek w ciągu około 30 lat. Jest to zgodne z wieloma trendami lokalnymi, gdzie notowano spadki rzędu 60–95% (Chodkiewicz i in. 2015, Chylarecki i in. 2018). Gwałtowny spadek liczebności polskiej populacji czernicy odbiega od trendu dla całej Europy, gdzie w skali całego kontynentu trend uznawany jest za stabilny, choć w sześciu krajach, podobnie jak w Polsce, odnotowano spadki liczebności (BirdLife 2015).

I.2.c. Trend populacji zimującej w Polsce i Europie

Czernica zimuje głównie w północnej Polsce. Wielkość populacji zimującej określonej na podstawie Monitoringu Ptaków Polski w latach 2011–2017 podlegała znacznym wahaniom i nie udało się określić kierunku trendu, natomiast wskaźnik rozpowszechnienia umiarkowanie wzrastał (Chylarecki i in. 2018). Długoterminowe dane wskazują na stabilność populacji zimującej w Polsce: 11 000–43 000 os. w latach 80. XX. w. (Tomiałojć i Stawarczyk 2003) vs 11 000–47 000 w pierwszej dekadzie XXI w. (Chylarecki i in. 2018). Czernice

Ryc. 4. Szacowane liczebności populacji zimującej czernicy w Polsce w latach 1980–1990. oraz 2011–2017

zimujące w naszym kraju należą do populacji północno-zachodnio-europejskiej. Długoterminowy (30 lat) trend liczebności tej populacji określono jako silnie spadkowy, szczególnie w ostatniej dekadzie (Wetlands International 2017, 2018).

I.2.d. Wpływ łowiectwa na populację

Lista zagrożeń dla czernicy obejmuje m.in. utratę siedlisk łęgowych, drapieżnictwo (przez rodzime i introdukowane ssaki), zmiany klimatyczne oraz polowania (BirdLife 2015). Negatywny wpływ związany z polowaniami przejawia się zarówno w śmiertelności, zakłócaniu zachowań socjalnych ptaków, wpływie na strukturę wiekową i płciową w populacji, jak i zatruciach przez spożycie ołowianego śrutu (Mateo i in. 1998, Evans i Day 2002, Mooij 2005, Mitrus i Zbyryt 2015, Guillemain i in. 2016). Tylko w samej Francji średnie pozyskanie łowieckie czernicy w jednym sezonie wynosi 15 tysięcy osobników plus kolejnych 41 tys. osobników raportowanych w ramach alternatywy głowienka/czernica. Wysoki odstrzał raportowany był również z Danii (ponad 5 tys. os. rocznie) i Finlandii (3,4 tys. os.) (Bregnballe i in. 2006, Guillemain i in. 2016). Roczne pozyskanie łowieckie czernicy w Polsce wynosiło wg danych PZŁ 3716 osobników w roku 2005 i 3225 osobników w roku 2006 (Kruszewicz i Czujkowska 2018), co stanowi bardzo znaczną część krajowej populacji łęgowej (średnio ok. 69%) lub zimującej (średnio ok. 12%) (Chodkiewicz i in. 2015, Chylarecki i in. 2018). Są to wartości minimalne, ponieważ ptaki ranione wskutek polowań nie są uwzględniane w statystykach łowieckich, a badania wykazały, że udział ptaków postrzelonych przez myśliwych stanowi znaczny odsetek i może wynosić nawet 20–30% całej populacji (Madsen i Noer 1996, Mooij 2005, Falk i in. 2006, Madsen i Rigét 2007, Noer i in. 2007). Powyższe dane wskazują, że myślistwo ma bardzo znaczący wpływ na populację czernicy, co przy występowaniu również innych zagrożeń (m.in. utrata siedlisk, drapieżnictwo) powoduje dodatkowy czynnik wpływający negatywnie na populację tego odnotowujące w Polsce gwałtowny spadek liczebności gatunku.

I.3. Cyraneczka *Anas crecca*

I.3.a. Występowanie oraz status ochrony w Polsce i Europie

Cyraneczka jest w Polsce gatunkiem rzadkim, a jej populacja została oceniona na 1 300–1 700 par (Chodkiewicz i in. 2015). Jej rozmieszczenie jest nierównomierne. Najliczniej występuje na północy kraju w obszarach pojeziernych, bogatych w lasy i śródleśne zbiorniki wodne, na których gniazduje. W Europie główne lęgowiska znajdują się we wschodniej i północnej części kontynentu (kraje skandynawskie i nadbałtyckie, Rosja). Populacja europejska oceniana jest na 557 000–915 000 par, przy czym największa populacja zasiedla Rosję i Finlandię – odpowiednio 300 000–450 000 par i 150 000–250 000 par (BirdLife 2015).

I.3.b. Trend populacji lęgowej w Polsce i Europie

Cyraneczka jest gatunkiem, którego liczebność i trendy są słabo poznane. Powszechnie uważa się, że trend w Polsce jest malejący, zwłaszcza w skali długookresowej (Tomiałojć i Stawarczyk 2003, Sikora i in. 2007). Trend populacji europejskiej jest słabo rozpoznany, ale na głównych lęgowiskach w Rosji i Finlandii populacja spada – o około 20–30% w ciągu ostatnich 30 lat (BirdLife 2015, Pöysä i in. 2013).

I.3.c. Trend populacji zimującej w Polsce i Europie

Ze względu na krótki okres trwania monitoringu populacji zimującej oraz znaczne wahania liczebności, pomimo że trend formalnie został uznany za stabilny, jest on trudny do interpretacji. Wraz ze zmianami klimatu należy spodziewać się wzrostu liczebności cyraneczki w Polsce w okresie zimowania, ale będzie to wynikało nie ze wzrostu liczebności populacji europejskiej, lecz z przesunięcia lokalizacji zimowisk. Przez Polskę najprawdopodobniej migrują głównie

ptaki z populacji fińskiej, wykazującej spadek liczebności (Chylarecki i in. 2018). W naszym kraju zimuje obecnie od 1–4,7 tys. cyraneczek (Chylarecki i in. 2018). Populacja europejska w okresie zimowym została oceniona na około 500 tys. ptaków, z trendem wzrostowym, co nie odzwierciedla sytuacji na lęgowiskach, ale może mieć związek z przesunięciem zimowisk (Wetlands International 2017).

I.3.d. Wpływ łowiectwa na populację

Aktualne rzeczywista skala pozyskania łowieckiego cyraneczki w Polsce nie jest znana (podobnie jak w przypadku innych kaczek – nie jest rzetelnie raportowana), ale najprawdopodobniej ustępuje pod tym względem tylko krzyżówce. Informacje o szacowanym rocznym odstrzale cyraneczki opublikowano jedynie dla lat 2005–2006 (dane PZŁ). Wyniósł on około 5,9 i 5,3 tys. ptaków, co stanowiło około 6% zastrzelonych w tych latach kaczek (Kruszewicz i Czujkowska 2018).

Zapewne większość zabijanych w Polsce cyraneczek pochodzi z populacji lęgowych położonych na północ i wschód od naszego kraju, ale by to potwierdzić, należałoby prowadzić dokładniejsze statystyki pozyskania ptaków łownych (patrz punkt II.5). W okresie wędrówki jesiennej gatunek ten najliczniej pojawia się w Polsce w październiku i listopadzie. Za skreśleniem cyraneczki z listy gatunków łownych przemawiają dwie przesłanki:

- 1) populacje lęgowe w kluczowych dla tego gatunku krajach (Rosja, Finlandia) wykazują tendencję spadkową, a polowania powodują dodatkową znaczącą śmiertelność;
- 2) gatunek ten w locie jest bardzo trudny do odróżnienia od cyranki *Spatula querquedula*, co najprawdopodobniej prowadzi do licznych omyłkowych postrzeleń osobników tego chronionego i obecnie silnie zagrożonego gatunku.

Fot. 4 i 5. Samica i samiec cyraneczki

Fot. 6. Łyska

I.4. Łyska *Fulica atra*

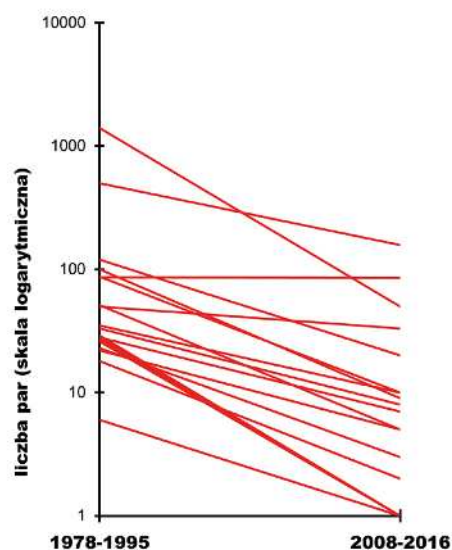
I.4.a. Występowanie oraz status ochronny w Polsce i Europie

Łyska jest w Polsce gatunkiem średniolicznym, a jej populacja została oceniona na 33–57 tys. par (Chodkiewicz i in. 2015). Jej rozmieszczenie jest nierównomierne. Najliczniej występuje na pojezierzach oraz lokalnie w dolinach rzecznych, zwłaszcza w latach z długo utrzymującymi się rozlewiskami. Ważne lęgowiska zlokalizowane są na stawach rybnych. W Europie jest to szeroko rozpowszechniony gatunek lęgowy. Nie występuje jedynie w północnych obszarach krajów skandynawskich oraz Rosji. Populacja europejska oceniana jest na 945 000 – 1 550 000 par (BirdLife 2015). Łyska nie figuruje w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt, choć tempo spadku liczebności (patrz niżej) pozwala ją zakwalifikować w Polsce nawet do kategorii VU (narażone) (Głowaciński i in. 2001). Na Czerwonej Liście Gatunków Zagrożonych Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody – The IUCN Red List of Threatened Species – populacja europejska otrzymała kategorię NT (bliski zagrożenia) (IUCN 2019), a trend liczebności populacji został oceniony jako malejący.

I.4.b. Trend populacji lęgowej w Polsce i Europie

Na podstawie danych z programu Monitoring Ptaków Polski wskaźnik rozpowszechnienia nie wykazywał kierunkowych zmian i nie został sprecyzowany, podobnie jak w wskaźnik liczebności (Chylarecki i in. 2018). Należy jednak brać pod uwagę, że na podstawie danych z tego programu możemy wnioskować jedynie o trendach krótkookresowych. Poszczególne podprogramy operują danymi porównawczymi dla ostatnich 11–17 lat (Chylarecki i in. 2018). Spadek liczebności łyski rozpoczął się

natomiast najprawdopodobniej znacznie wcześniej – już na przełomie lat 1980./1990. (Wylegała i in. 2017). Dane z Pomorza (głównie z jezior, dolin rzecznych i zalewów przymorskich), Śląska (stawy rybne w dolinie Baryczy) i Wielkopolski (oparte o losowe powierzchnie próbne) wskazują na bardzo silny, rzędu 70–90%, spadek liczebności w ciągu ostatnich 30–40 lat (Antczak i Mohr 2006, Witkowski i Orłowski 2012, Marchowski i Ławicki 2014, Wylegała i in. 2017, Marchowski i in. 2019). W Wielkopolsce tempo spadku liczebności w latach 1978–2016 oceniono średnio na 8% rocznie. W regionie tym w latach 1980.–1990. wielkość populacji lęgowej oceniono na 26 000–29 000 par, a obecnie na zaledwie 2200–7600 par (Wylegała i in. 2017). Trend populacji lęgowej w Europie został oceniony jako spadkowy (BirdLife 2015).

Ryc. 5. Zmiany liczebności populacji lęgowej łyski na dziewiętnastu ważnych lęgowiskach w Wielkopolsce w latach 1978–1995 oraz 2008–2016

Fot. 7. Objęte ścisłą ochroną gatunkową kokoszki *Gallinula chloropus*, zwłaszcza młode osobniki, bywają mylone z tyskami

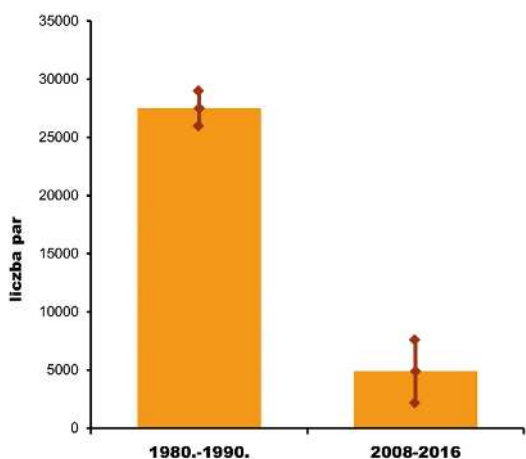
I.4.c. Trend populacji zimującej w Polsce i Europie

Ze względu na krótki okres trwania monitoringu populacji zimującej oraz znaczne wahania liczebności, pomimo że trend formalnie został uznany za wzrostowy, jest on trudny do interpretacji (Chylarecki i in. 2018). W latach 1985–1990 liczebność populacji zimującej w Polsce wahała się w zakresie 12–62 tys. os. (średnio 39 tys. os.), a w latach 2011–2017 liczebność populacji zimującej wynosiła 8,4–28,8 tys. os. (średnio 24,5 tys. os.). Trend populacji łyski zimującej w Europie w skali długoterminowej (po 1988 r.) zostały ocenione jako umiarkowanie rosnący, ale w skali krótkoterminowej (po 2003 r.) jako silnie spadający (Nagy i in. 2014).

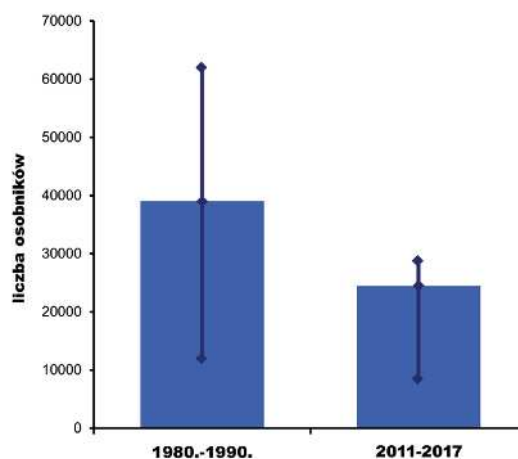
I.4.d. Wpływ łowiectwa na populację

Odstrzał łyski w Polsce w latach 2007–2017 wahał się od 7,2 do 4 tys. ptaków, ze stałą tendencją spadkową. Spadek pozyskania tego gatunku niekoniecznie musi wiązać się z malejącą presją

łowiecką, lecz może raczej odzwierciedlać postępujący spadek liczebności i mniejszą dostępność tego gatunku. Poziom znanej śmiertelności w wyniku legalnych polowań w stosunku do wielkości krajowej populacji lęgowej wynosi średnio około 6%, a w przypadku populacji zimującej – około 20% w skali roku. Podobnie jak w przypadku kaczek, wartości te należy uznać za minimalne, ponieważ ptaki ranione wskutek polowań nie są uwzględniane w statystykach łowieckich, a udział ptaków postrzelonych przez myśliwych stanowi znaczny odsetek i może wynosić nawet 20–30% całej populacji (Madsen i Noer 1996, Mooij 2005, Falk i in. 2006, Madsen i Rigét 2007, Noer i in. 2007). Powyższe dane wskazują, że myślistwo jest znaczącym dodatkowym czynnikiem zwiększającym śmiertelność populacji i najprawdopodobniej znacząco przyczynia się do spadku liczebności populacji lęgowej w Polsce. Raportowana wielkość odstrzałów jest niewiele mniejsza od szacowanego rocznego spadku liczebności populacji tego gatunku.

Ryc. 6. Szacowane liczebności populacji lęgowej łyski w Wielkopolsce w latach 1980. i 1990. oraz 2008–2016

Ryc. 7. Szacowane liczebności populacji zimującej łyski w Polsce w latach 1980. i 1990. oraz 2011–2017

II. Zmiany w przepisach łowieckich, które mogą poprawić sytuację

W art. 1 ustawy z dnia 13 października 1995 r. Prawo łowieckie (Dz. U. z 2018 r. poz. 2033, z późn. zm.) znajduje się zapis mówiący o tym, że łowiectwo jest elementem ochrony środowiska przyrodniczego, ochrony zwierząt łownych i gospodarowania ich zasobami w zgodzie z zasadami ekologii. Obecnie jednym z głównych zadań łowiectwa jest regulacja pogłowia zwierząt powodujących szkody gospodarcze oraz ograniczenie lub wręcz eliminacja gatunków inwazyjnych (Jiuguet i in. 2010).

W przypadku ptaków łownych, poza nielicznymi wyjątkami (np. lokalnymi szkodami powodowanymi przez gęsi *Anser spp.*) wymienione powyżej zadania nie muszą być realizowane. Polowania na ptaki pełnią obecnie głównie rolę rekreacyjną i nie są uzasadnione ani ekonomicznie, ani gospodarczo.

Obecne przepisy dotyczące polowań na ptaki nie gwarantują skutecznej ich ochrony. Nie są one dostosowane do biologii i ekologii poszczególnych gatunków. Także zapisy regulujące sam przebieg polowania czy sprawozdawczości wymagają pilnych zmian (np. Wylegała 2012, 2018, Mitrus i Zbyryt 2015, Ławicki 2019). Krajowe prawo regulujące polowania na ptaki w niektórych punktach są także niezgodne z zapisami Dyrektywy Ptasiej. Polska, podobnie jak i inne kraje należące do Unii Europejskiej, zobowiązana jest nie tylko do zagwarantowania formalnej zgodności prawa krajowego i wspólnotowego, ale także do rzeczywistego zapewnienia, by praktyka łowiecka była zgodna z postanowieniami Dyrektywy Ptasiej.

Poniżej przedstawiamy kilka propozycji zmian prawnych, które powinny zostać wprowadzone w życie w pierwszej kolejności. Powinny one pomóc nie tylko w ochronie głowienki, czernicy, cyraneczki i łyski, ale także pozostałych gatunków łownych oraz chronionych – podobnych do gatunków omawianych lub dzielących z nimi siedlisko.

II.1. Zmiany na liście gatunków łownych

Ptaki wodne (w tym niektóre gatunki łowne) to jeden z najbardziej zagrożonych zespołów ptaków, zarówno w naszym kraju jak i w Europie (BirdLife 2015, Chylarecki i in. 2018). Głównym zagrożeniem dla nich jest zmniejszenie powierzchni siedlisk oraz ich degradacja. Drugą ważną grupą zagrożeń jest zmniejszenie sukcesu lęgowego oraz zmniejszenie przeżywalności ptaków dorosłych na skutek oddziaływań bezpośrednio lub pośrednio związanych z człowiekiem (np. wprowadzanie obcych geograficznie gatunków ssaków drapieżnych, kolizje z farmami wiatrowymi i liniami energetycznymi oraz

łowiectwo). Polowania na ptaki, mimo że są tylko jednym z wielu zagrożeń, stanowią dodatkowy czynnik zwiększający śmiertelność, co może prowadzić do spadku liczebności populacji. Z tego powodu gatunki, których liczebność populacji wykazuje istotny trend spadkowy, nie powinny być przedmiotem pozyskania łowieckiego, nawet jeśli nie ma bezpośrednich dowodów, że polowania są głównym czynnikiem odpowiadającym za taki stan rzeczy. Wśród ptaków wodnych będących w Polsce gatunkami łownymi, wszystkie cztery omówione w punkcie I gatunki wykazują trend spadkowy i powinny być w trybie pilnym skreślone z listy gatunków łownych i umieszczone na liście gatunków objętych ścisłą ochroną gatunkową.

Obecnie brakuje merytorycznych przesłanek za pozostawieniem ww. gatunków na liście łownych, tym bardziej, że jak wykazano powyżej, względy poziom odstrzału w skali kraju w przypadku części gatunków jest wysoki, zarówno w odniesieniu do populacji lęgowych jak i zimujących. Polowanie przez polskich myśliwych (przez okres ponad 5 miesięcy w roku) na gatunki będące w regresie, w tym na gatunek zagrożony wyginięciem w skali globalnej (głowienka), przy braku jakichkolwiek przesłanek przyrodniczych czy ekonomicznych przemawiających za ograniczaniem ich liczebności, jest bez wątpienia trudne do merytorycznego uzasadnienia i nieakceptowane przez znaczną część społeczeństwa.

II.2. Zmiana terminów polowań

Postuluje się zmianę terminów polowań na kaczki z 15 sierpnia – 21 grudnia na 15 września–21 grudnia. Zmiana taka byłaby dostosowaniem przepisów krajowych do zapisów Dyrektywy Ptasiej (art. 7 ust. 4), zakazującej polowań w okresie wychowu młodych, w czasie trwania poszczególnych faz reprodukcji oraz w okresie powrotu do miejsc lęgowych. Dodatkowo w art. 5 Dyrektywa Ptasia zakazuje umyślnego płoszenia ptaków, szczególnie w okresie lęgowym, jeśli może to zaszkodzić ich ochronie. W polskich warunkach okres wychowu młodych u kaczek (zwłaszcza grążyc – w tym głowienki i czernicy) oraz łysek kończy się zazwyczaj dopiero w pierwszej dekadzie września, a czasami nawet dopiero pod koniec tego miesiąca. Sytuacja taka, poza łownymi gatunkami kaczek i łyskami, dotyczy także gatunków chronionych – pozostałych kaczek, perkozów, łabędzi i rybitw. Choć teoretycznie do ptaków chronionych się nie strzela, to w trakcie polowań – w wyniku płoszenia przez myśliwych i aportujące psy – może dochodzić do znacznych strat w lęgach tych ptaków. Późne lęgi kaczek oraz łyski to zjawisko powszechne, występujące co roku na terenie całej Polski. Trzeba mieć także na uwadze fakt, że zgodnie z wytycznymi Komisji Europejskiej dotyczącymi polowań na ptaki, konieczne jest uwzględnianie wszelkich zmian w terminach migracji oraz długości trwania okresu reprodukcji, jakie mogą wystąpić na skutek zmian

klimatu oraz w wyniku innych niekorzystnych oddziaływań na środowisko, np. ekspansji obcych geograficznie gatunków ssaków drapieżnych, powodujących straty w lęgach i konieczność ich powtarzania.

Ponadto proponuje się zmianę okresów polowań na gęsi, tak, by w całej Polsce obowiązywał jeden termin: od 15 września do 15 stycznia. Obecnie prawo zezwala na polowania od 1 września do 21 grudnia, a na terenie woj. dolnośląskiego, lubuskiego, wielkopolskiego i zachodniopomorskiego od 1 września do 15 stycznia (gęgawa) lub 31 stycznia (pozostałe gęsi). Rozpoznawanie poszczególnych gatunków gęsi podczas polowania w trudnych warunkach (np. podczas mgły) jest nierealne i obecny zapis tylko z pozoru chroni gęgawę w drugiej połowie stycznia, czyli w okresie, w którym gatunek ten zajmuje już rewiry lęgowe.

II.3. Zmiana pór doby, w których można polować na ptaki

Zgodnie z § 7 ust. 1 pkt 2 rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 22 marca 2005 r. w sprawie szczegółowych zasad i warunków wykonywania polowania oraz obowiązku znakowania tusz (Dz.U. 2005 nr 61 poz. 548, z późn. zm.), polowanie na gęsi oraz kaczki dopuszczalne jest w nocy podczas przelotów oraz zlotów na noclegowiska. Proponujemy wprowadzenie możliwości polowań na ptaki wodne w okresie od pół godziny po wschodzie słońca do pół godziny przed zachodem słońca, a w obszarach Natura 2000, w których przedmiotem ochrony są migrujące ptaki wodne, polowania powinny odbywać się w okresie od godziny po wschodzie słońca do godziny przed zachodem słońca. Czyli czas polowań na ptaki wodne nie tylko nie powinien obejmować nocy zdefiniowanej w § 2 pkt 11 cytowanego rozporządzenia, ale i okolic zmierzchu i świtu, gdy dostrzeżenie szczegółów ubarwienia jest bardzo często znacząco utrudnione czy wręcz niemożliwe, a płoszenie związane z polowaniem może mieć szczególnie negatywne oddziaływanie na całe zgrupowania ptaków.

Polowania są wykazywane jako jedno z kilku głównych zagrożeń dla prawidłowego funkcjonowania ostoi ptaków w Polsce, w tym obszarów Natura 2000. Największy problem dotyczy obszarów, w których przedmiotami ochrony są ptaki migrujące, zwłaszcza gęsi i żurawie. Wieczne lub poranne polowania powodują skuteczne płoszenie ptaków chronionych, zlatujących się na noclegowiska bądź wylatujących na żerowiska. W skrajnych przypadkach powoduje to spadek liczebności osobników korzystających z tradycyjnych miejsc odpoczynku lub całkowite zaprzestanie wykorzystywania danego miejsca przez ptaki. Takie przypadki notowano w wielu ostojach ptaków w Polsce – w tym na najważniejszych zbiorowych noclegowiskach żurawi i gęsi – w Dolinie Dolnej Odry, Dolinie Baryczy, Dolinie Środkowej

Noteci, Ostoi Nadgoplańskiej, Dolinie Samicy czy Dolinie Małej Wełny. We wszystkich tych obszarach polowania prowadzą do niewłaściwego stanu ochrony gatunków będących przedmiotami ochrony.

Ponadto polowanie o zmroku i o świcie w warunkach ograniczonej widoczności (słabe światło, mgła) uniemożliwia spełnienie obowiązku strzelania do rozpoznanego celu, zawartego w wymienionym wyżej rozporządzeniu (§ 6 pkt. 7). Przypadkowe zabijanie osobników gatunków chronionych podczas polowań na ptaki wodne zostało dobrze udokumentowane w skali Polski (Wiehle i Bonczar 2007, Wiehle 2016), np. w latach 2008–2014 w obszarze Natura 2000 Dolina Dolnej Skawy stwierdzono 97 zastrzelonych osobników należących do 18 gatunków objętych ochroną ścisłą.

II.4. Wprowadzenie zakazu używania łożnianego śrutu

Szkodliwość łożnianego dla środowiska, w tym dla populacji ptaków, została dobrze rozpoznana i szeroko opisana (np. Arnemo i in. 2016). Wzorem szeregu krajów europejskich należy wprowadzić zakaz stosowania łożnianego, w szczególności podczas polowań na ptaki wodne i na terenach wodno-błotnych. Negatywne oddziaływanie łożnianego polega głównie na powodowaniu zatrucia u ptaków. Do zatrucia dochodzi podczas połknięcia przez ptaki (głównie blaszkodziobe) łożnianych łożnian z amunicji myśliwskiej zdeponowanych w osadach dennych zbiorników wodnych. Wykonane do tej pory badania wskazują, że szczególnie podatne na to zagrożenie są łabędzie. Stwierdzono, że 14,6% łabędzi czarnodziobych badanych pośmiertnie miało znacznie przekroczony poziom łożnianu we krwi, pochodzącego z połkniętych łożnian. W przygotowanym planie ochrony łabędzia czarnodziobego w Europie postuluje się, by w kluczowych obszarach dla tego gatunku (w tym w kilku obszarach w Polsce) ograniczyć polowania z zastosowaniem łożnianego (Nagy et al. 2012). Zatrucia łożniami są jedną z ważnych w skali kraju przyczyn śmierci ptaków szponiastych (Anderwald 2009). W przypadku bielika, łożniany najczęściej dostają się do organizmu zjadane wraz z ciałami ofiar, którymi często są postrzelone przez myśliwych kaczki i gęsi. Do zatrucia dochodzi także poprzez absorpcję do krwi łożnianu pochodzącego ze łożnian znajdujących się tkankach na skutek postrzeleń. Badania prowadzone na bernikli białoliciej i gęsi krótkodziobej wskazują, że 13% ptaków dorosłych i 6% ptaków pierwszorocznych nosi w swoim ciele łożniany łożnian pochodzące z broni myśliwskiej. Dodatkowo oszacowano, że na jednego pozyskanego osobnika przypada 1,7–3,6 osobnika postrzelonego (Holm & Madsen 2012). Analogiczne badania prowadzone nad łabędziem czarnodziobym wskazują, że aż 23–34% ptaków zimujących

w zachodniej Europie nosi w swoim ciele śruciny z broni myśliwskiej (mimo że nigdzie w Europie nie jest to gatunek łowny) (Nagy et al. 2012).

Warto zaznaczyć że Polska jest sygnatariuszem Konwencji o ochronie wędrownych gatunków dzikich zwierząt. Podczas jej 11 Konferencji Stron w 2014 r. w Quito przyjęto rezolucję nr 11.15 o zapobieganiu zatrutowaniu ptaków migrujących, nawołującą wszystkie należące do tej Konwencji państwa do stopniowego wycofania stosowania amunicji ołowianej do roku 2017. Wezwanie to zostało poparte w roku 2016 w wypracowanej wspólnie ze środowiskami łowieckimi z całego świata Rezolucji WCC-2016-Res-082-EN Światowego Kongresu Ochrony Przyrody IUCN.

II.5. Poprawa sprawozdawczości

Należy wprowadzić obowiązek dokładniejszego niż do tej pory sprawozdawania liczby, gatunków i czasu pozyskania ptaków. W przypadku gęsi i kaczek nie ma obecnie w Polsce dobrych jakościowo danych mówiących o terminach i skali pozyskania poszczególnych gatunków. W podsumowaniach sprawozdań łowieckich przygotowanych przez Stację Badawczą PZŁ w Czempiniu obecnie wszystkie gatunki kaczek traktuje się jako „dzikie kaczki”, a poszczególne gatunki gęsi jako „dzikie gęsi”, pomimo że teoretycznie Związek powinien posiadać dane o dokładnej liczbie zastrzelonych ptaków z poszczególnych gatunków. W druku „upoważnienie do polowania” – łowczy ma obowiązek wskazać gatunki ptaków (i ich liczebności), na które wydaje zezwolenie odstrzału, a myśliwy powinien wpisać w nim, jakie gatunki rzeczywiście pozyskał. Niestety biorąc pod uwagę powszechny problem

z rozpoznawaniem gatunków kaczek przez myśliwych (lub niemożność ich rozpoznania po zmroku), według licznych nieformalnych doniesień informacje o gatunkach zastrzelonych ptaków wpisywane przez myśliwych do sprawozdania są często „dostosowywane” do tych, jakie wpisał łowczy. Trudno oszacować, jaką skalę ma ten proceder.

W podsumowaniach sprawozdawczości łowieckiej powinny się znaleźć także informacje o liczbie ptaków (z podziałem na gatunki) strzelanych w poszczególnych miesiącach. Bez podstawowej wiedzy o tym, jakie gatunki i w jakim czasie są pozyskiwane, niemożliwe jest realizowanie podstawowego celu łowiectwa, zdefiniowanego w art. 1 Prawa łowieckiego jako element ochrony środowiska przyrodniczego, ochrony zwierząt łownych i gospodarowania ich zasobami w zgodzie z zasadami ekologii. Obecnie przykładowo nie wiemy, jaka jest skala pozyskania silnie zagrożonej głowienki z lokalnych populacji lęgowych, a jaka część zabijanych ptaków pochodzi z innych regionów Europy. By móc odpowiedzieć na to pytanie, potrzebna jest informacja o tym, ile tych ptaków zabija się w określonych miesiącach, a najlepiej tygodniach lub dekadach w trakcie całego, blisko 5-miesięcznego okresu polowań.

Gospodarka myśliwska prowadzona jest w oparciu o roczne plany łowieckie i wieloletnie łowieckie plany hodowlane. Plany te mają za zadanie umożliwić racjonalną gospodarkę populacjami zwierząt łownych, to jest takie gospodarowanie, które nie ma negatywnego wpływu na te gatunki. Ptaki wędrowne – a więc wszystkie gatunki łowne z wyjątkiem bażanta, kuropatwy i jarząbka – są częściowo wyłączone z takiego planowania (reguluje to § 3 ust. 1 pkt 4 lit. a rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 13 listopada 2007 r. w sprawie rocznych

Fot. 8. Krótko po świcie i przed zachodem słońca rozpoznanie gatunków kaczek bardzo często jest niemożliwe lub wymaga dużego doświadczenia i wiedzy. Większość widocznych na tym zdjęciu kaczek to chronione świstuny *Mareca penelope*

planów łowieckich i wieloletnich łowieckich planów hodowlanych, Dz.U. 2007 nr 221 poz. 1646, z późn. zm.). Kluczowymi elementami planów łowieckich są dwa rodzaje danych – informacje o liczebności zwierząt łownych w okresie poprzedzającym okres polowań oraz planowana liczba zwierząt przeznaczonych do odstrzału. Według wymienionego wyżej rozporządzenia w przypadku migrujących gatunków ptaków w planach nie uwzględnia się tej pierwszej wartości, czyli wielkości populacji występującej w obwodzie łowieckim. Traktuje się więc populację większości gatunków łownych jak zasób nieograniczony, który nie wymaga racjonalnego gospodarowania. Nic nie stoi na przeszkodzie, żeby myśliwi – samodzielnie lub najlepiej wspólnie z ornitologami – prowadzili monitoring liczebności ptaków łownych na terenach obwodów łowieckich. Powinni też częściej korzystać z wyników badań naukowych, prowadzonych przez specjalistów – choćby z powszechnie dostępnych danych z monitoringu ptaków, realizowanego przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska (<http://monitoringptakow.gios.gov.pl>) oraz szeregu publikacji, mówiących o zmianach liczebności poszczególnych gatunków.

II.6. Skuteczniejsze zwalczanie obcych gatunków inwazyjnych

Jednym z istotnych zagrożeń dla ptaków wodnych – w tym z gatunków łownych – są obce gatunki drapieżników, przede wszystkim norka (wizon) amerykańska, ale także szop pracz i jenot. Wszystkie one znajdują się na liście gatunków łownych i ich populacje powinny być zgodnie z prawem

„regulowane” w ramach gospodarki łowieckiej. Należałoby zmienić w Prawie Łowieckim zapis znajdujący się w Art. 3. Obecnie stanowi on, że celem łowiectwa jest między innymi ochrona, zachowanie różnorodności i gospodarowanie populacjami zwierząt łownych oraz ochrona i kształtowanie środowiska przyrodniczego na rzecz poprawy warunków bytowania zwierzyny. Teoretycznie ustawa ta nakłada więc na myśliwych obowiązek ochrony i poprawy warunków bytowania także obcych geograficznie ssaków drapieżnych będących gatunkami łownymi (jenot, norka amerykańska, szop pracz). Należy wprowadzić zapis mówiący o tym, że ochrona i zachowanie różnorodności gatunków łownych dotyczy gatunków rodzimych i polega między innymi na eliminowaniu inwazyjnych gatunków obcych.

W przypadku obcych, inwazyjnych gatunków, „właściwym” z przyrodniczego punktu widzenia stanem jest ich nieobecność w środowisku naturalnym. Myśliwy powinien mieć prawo ich odstrzału nawet w przypadku nieuwzględnienia ich przez łowczego w druku „upoważnienie do polowania”. Oczywiście fakt zastrzelenia przedstawicieli tych gatunków powinien być odnotowany przez myśliwego w wymienionym powyżej druku.

Warto zaznaczyć, że powyższe postulaty dotyczące obcych gatunków inwazyjnych są zasadniczo zgodne z dotyczącymi tego zagadnienia kierunkami zmian w ustawie Prawo łowieckie, proponowanymi w rządowym projekcie nowej ustawy o gatunkach obcych (wersja z 21 marca 2019 r.).

Fot. 9. Na presję ze strony drapieżników z obcych gatunków inwazyjnych narażone są zwłaszcza jaja oraz młode osobniki ptaków wodnych. Na zdjęciu pisklę łyski

Literatura

- Anderwald D. 2009. Przyczyny śmiertelności ptaków szponiastych i sów na podstawie analizy danych „Kartoteki ptaków martwych i osłabionych” Komitetu Ochrony Orłów, [w:] Ochrona drapieżnych zwierząt, a rozwój cywilizacyjny społeczeństw ludzkich, red. D. Anderwald, „Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej”, 3, 22: 125–151.
- Arnem J. M., Andersen O., Stokke S., Thomas V. G., Krone O., Pain D. J., Mateo R. 2016. Health and Environmental Risks from Lead-based Ammunition: Science Versus Socio-Politics. *Ecohealth*. 2016; 13(4): 618–622.
- BirdLife International. 2015. European Red List of Birds. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg: Dostęp: datazone.birdlife.org/info/euroredlist.
- Chodkiewicz T., Kuczyński L., Sikora A., Chylarecki P., Neubauer G., Ławicki Ł., Stawarczyk T. 2015. Ocena liczebności ptaków lęgowych w Polsce w latach 2008–2012. *Ornis Polonica* 56: 149–189.
- Chylarecki P., Chodkiewicz T., Neubauer G., Sikora A., Meissner W., Woźniak B., Wylegała P., Ławicki Ł., Marchowski D., Betleja J., Bzoma S., Cenian Z., Górski A., Korniluk M., Moczarska J., Ochocińska D., Rubacha S., Wieloch M., Zielińska M., Zieliński P., Kuczyński L. 2018. Trendy liczebności ptaków w Polsce. GIOŚ, Warszawa.
- Evans, D.M., Day, K.R. 2002. Hunting disturbance on a large shallow lake: the effectiveness of waterfowl refuges. *Ibis* 144: 2–8.
- Falk K., Merkel F. R., Kampp K., Jamieson S. E. 2006. Embedded lead shot and infliction rates in common eiders *Somateria mollissima* and king eiders *S. spectabilis* wintering in southwest Greenland. *Wildlife Biology* 12: 257–265.
- Fox A. D., Caizergues A., Banik M. V., Devos K., Dvorak M., Ellermaa M., Folliot B., Green A. J., Grüneberg C., Guillemain M., Håland A., Hornman M., Keller V., Koshelev A. I., Kostushyn V. A., Kozulin A., Ławicki Ł., Luingujo L., Müller C., Musil P., Musilová Z., Nilsson L., Mischenko A., Pöysä H., Ščiban M., Sjeničić J., Stipnicec A., Švažas S., Wahl J. 2016. Recent changes in the abundance of Common Pochard *Aythya ferina* breeding in Europe. *Wildfowl* 66: 22–40.
- Guillemain M., Aubry P., Folliot B., Caizergues A. 2016. Duck hunting bag estimates for the 2013/14 season in France. *Wildfowl* 66: 126–141.
- Guillemain M., Hearn R. 2017. Ready for climate change? Geographic trends in the protection status of critical sites for Western Palearctic ducks. *Biodiversity and Conservation* 10: 2347–2360.
- Hirschfeld A., Attard G., Scott L. 2019. Bird hunting in Europe: an analysis of bag figures and the potential impact on the conservation of threatened species. *British Birds* 112: 153–166.
- Hirschfeld A., Heyd A. 2005. Mortality of migratory birds caused by hunting in Europe: bag statistics and proposals for the conservation of birds and animal welfare. *Ber. Vogelschutz* 42: 47–74.
- Holm T E., Madsen J. 2012. Incidence of embedded shotgun pellets and inferred hunting kill amongst Russian/Baltic barnacle geese *Branta leucopsis*. *Eur J Wildl Res.* DOI 10.1007/s10344-012-0649-8.
- IUCN. 2019. The IUCN Red List of Threatened Species. <http://www.iucnredlist.org/details/full/22680358/0>.
- Jiguet F., Godet L., Devictor V. 2012. Hunting and the fate of French breeding waterbirds. *Bird Study* 59: 474–482.
- Ławicki Ł. 2019. Czy wciąż należy polować na gatunek zagrożony globalnie? *Brać Łowiecka* 5: 24–25.
- Madsen J., Noer H. 1996. Decreased survival of pink-footed geese *Anser brachyrhynchus* carrying shotgun pellets. *Wildlife Biology* 2: 75–82.

- Madsen J., Rigét F. 2007. Do embedded shotgun pellets have a chronic effect on body condition of Pink-footed geese? *Journal of Wildlife Management* 71: 1427–1430.
- Marchowski D., Jankowiak Ł., Wysocki D., Ławicki Ł., Girjatowicz J. 2017. Ducks change wintering patterns due to changing climate in the important wintering waters of the Odra River Estuary. *PeerJ* 5:e3604.
- Marchowski D., Ławicki Ł. 2014. Changes in the numbers of breeding birds in the Lower Odra Valley Landscape Park (NW Poland) between 1995 and 2013. *Vogelwelt* 135: 51–66.
- Marchowski D., Kaliciuk J., Ławicki Ł. 2019. Awifauna obszaru Natura 2000 Zalew Kamieński i Dziwna – stan aktualny i zmiany w latach 1979–2018. *Ornis Polonica* 60: w druku.
- Mateo R., Belliure, J., Dolz J. C., Aguilar-Serrano J. M., Guitart R. 1998. High prevalence of lead poisoning in wintering waterfowl in Spain. *Archives of Environmental Contamination and Toxicology* 35: 342–347.
- Mitrus C., Zbyryt A. 2015. Wpływ polowań na ptaki i sposoby ograniczania ich negatywnego oddziaływania. *Ornis Polonica* 56: 309–327.
- Mooij J. H. 2005. Protection and use of waterbirds in the European Union. *Beiträge zur Jagd- und Wildforschung* 30: 49–76.
- Nagy, S., Petkov, N., Rees, E., Solokha, A., Hilton, G., Beekman, J. and Nolet, B. 2012. International Single Species Action Plan for the Conservation of the Northwest European Population of Bewick's Swan (*Cygnus columbianus bewickii*). AEW Technical Series No. 44. Bonn, Germany.
- Nagy S., Flink S., Langendoen T. 2014. Waterbird trends 1988–2012. Results of trend analyses of data from the International Waterbird Census in the African-Eurasian Flyway. Wetlands International, Ede, the Netherlands.
- Noer H., Madsen J., Hartmann P. 2007. Reducing wounding of game by shotgun hunting: effects of a Danish action plan on pink-footed geese. *Journal of Applied Ecology* 44: 653–662.
- Pöysä H., Rintala J., Lehikoinen A., Väisänen R. A. 2013. The importance of hunting pressure, habitat preference and life history for population trends of breeding waterbirds in Finland. *Eur J Wild Res* 59: 245–256. Doi:10.1007/s10344-012-0673-8.
- PZŁ Czempień. 2018. Zestawienia danych sprawozdawczości łowieckiej 2017 rok. <https://www.pzlow.pl/index.php/statystyki-lowieckie/401-zestawienia-danych-sprawozdawczosci-lowieckiej-2017-rok>.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski: rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „proNatura”, Wrocław.
- Wetlands International. 2017. Flyway trend analyses based on data from the African-Eurasian Waterbird Census from the period of 1967–2015. Wetlands International, The Netherlands: 14 ss. <http://iwc.wetlands.org/static/files/0-IWC-trend-analysis-report-2017-final.pdf>.
- Wetlands International. 2018. Waterbird population estimates. <http://wpe.wetlands.org>.
- Wiehle D. 2016. Śmiertelność ptaków w wyniku polowań na Stawach Zatorskich w obszarze Natura 2000 „Dolina Dolnej Skawy”. *Chrońmy Przyrodę Ojczystą* 72 (2): 110–129.
- Wiehle D., Bonczar Z. 2007. Śmiertelność ptaków w warunkach stawów rybnych. *Notatki Ornitologiczne* 48: 163–173.
- Witkowski J., Orłowska B. 2012. Zmiany ilościowe w awifaunie stawów milickich w okresie 1995–2010. *Ornis Polonica* 53: 1–22.
- Wylegała P. 2012. Ptaki łowne – skutecznie chronione? *Dzikie życie*. 10/220: 15–17
- Wylegała P., Batycki A., Kuczyński L., 2017. Stan lęgowej populacji oraz zmiany liczebności łyski *Fulica atra* i perkoza dwuczubego *Podiceps cristatus* w Wielkopolsce. *Ptaki Wielkopolski* 2017, 5: 16–27.
- Wylegała P. 2018. Polowania na ptaki – czy potrzebne są zmiany prawne? *Magazyn Przyrodniczy Salamandra* 46: 16–19.

UCHWAŁA nr 3/2019 Polskiego Komitetu Krajowego IUCN w sprawie zwiększenia skuteczności ochrony niektórych gatunków ptaków wodnych

Zważywszy na:

- obserwowany w od co najmniej 20 lat i wciąż postępujący znaczący spadek liczebności krajowych populacji trzech gatunków wodnych ptaków łownych: głowienki *Aythya ferina*, czernicy *Aythya fuligula* i łyski *Fulica atra*,
- brak pewnych informacji na temat trendów polskiej i europejskiej populacji cyraneczki *Anas crecca*, obserwowany jednocześnie spadek liczebności lęgowych populacji tego gatunku w Finlandii i Rosji, stanowiących prawdopodobnie główny przedmiot pozyskania łowieckiego jego osobników w Polsce,
- obserwowane negatywne trendy liczebności kilku innych rodzimych gatunków kaczek objętych w Polsce ochroną oraz regularnie powtarzające się przypadki ich omyłkowego zabijania przez myśliwych,
- fakt, że ani żaden z rodzimych gatunków kaczek, ani łyska, nie wyrządzają w Polsce jakichkolwiek szkód, nie powodują zagrożeń i nie ma innych racjonalnych przyczyn, dla których konieczne byłoby redukcję liczebności ich populacji przez człowieka,
- znikome, wręcz pomijalne znaczenie wymienionych wyżej trzech gatunków kaczek i łyski jako źródła żywności czy elementu istotnej, żywej tradycji łowieckiej;
- różnorodne negatywne oddziaływanie ołowiu pochodzącego z amunicji – zarówno na ludzi jak zwierzęta (w tym ptactwo wodne), w szczególności w siedliskach podmokłych i wodnych,
- znaczący wpływ obcych inwazyjnych gatunków ssaków drapieżnych na populacje wielu rodzimych gatunków, w tym ptaków wodnych;

uwzględniając dodatkowo, że:

- choć odstrzał głowienki, czernicy, cyraneczki i łyski przez myśliwych w Polsce jest stosunkowo niewielki (np. w porównaniu do pozyskania kaczki krzyżówki), to w związku z niską liczebnością tych gatunków, ma istotny udział w spadku ich populacji i stanowi znaczące zagrożenie dla ich przetrwania,
- znaczna część myśliwych, nie mając doświadczenia i przygotowania ornitologicznego, ma kłopoty z rozróżnianiem podobnych do siebie gatunków ptaków wodnych, a w warunkach osłabionej widoczności pewne rozpoznawanie w locie gatunków kaczek i gęsi jest często niemożliwe,
- w warunkach Polski okres lęgowy (wychowywania młodych) wielu gatunków ptaków wodnych, zarówno łownych jak i chronionych, trwa znacznie dłużej niż do 15 sierpnia oraz jest to zjawisko trwałe, powszechne i w związku ze zmianami klimatu – narastające,
- nie jest możliwe racjonalne planowanie gospodarki łowieckiej bez wiedzy na temat liczebności populacji gatunków łownych, ich trendów oraz skali pozyskania;

pamiętając także o zobowiązaniach wynikających z tego, że Polska jest stroną Konwencji o ochronie wędrownych gatunków dzikich zwierząt oraz członkiem Unii Europejskiej, a także biorąc pod uwagę wnioski wypływające z ogłoszonego 6 maja 2019 r. raportu z globalnej oceny stanu różnorodności biologicznej i funkcjonowania ekosystemów, opracowanego przez działającą pod auspicjami ONZ Międzyrządową Platformę ds. Różnorodności Biologicznej i Funkcji Ekosystemu (IPBES);

Polski Komitet Krajowy Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody (IUCN) zwraca się do Ministra Środowiska, Głównego Konserwatora Przyrody, Polskiego Związku Łowieckiego oraz polskich parlamentarzystów o podjęcie pilnych decyzji i prac uzgodnieniowych i legislacyjnych, w celu wprowadzenia zmian w przepisach oraz modyfikacji praktyki stosowania obowiązującego prawa łowieckiego, zmierzających do przeciwdziałania zagrożeniom dla niektórych łownych oraz chronionych gatunków ptaków wodnych.

W szczególności konieczne są następujące zmiany:

- 1. Pilne usunięcie głowienki, czernicy, cyraneczki i łyski z listy gatunków łownych w Polsce i objęcie ich ścisłą ochroną gatunkową.**
- 2. Wprowadzenie następujących terminów polowań na pozostałe ptaki wodne:**
 - kaczki (krzyżówki) – od 15 września do 21 grudnia,
 - gęsi (gęgawy, białoczelne i zbożowe) – na terenie całej Polski od 15 września do 15 stycznia.
- 3. Dopuszczenie polowań na ptaki wodne jedynie w okresie od pół godziny po wschodzie słońca do pół godziny przed zachodem słońca, a na obszarach Natura 2000, w których przedmiotem ochrony są migrujące ptaki wodne, od godziny po wschodzie słońca do godziny przed zachodem słońca;**
- 4. Pilne wprowadzenie zakazu używania do polowań śrutu ołowianego, w szczególności w przypadku polowań na ptactwo wodne oraz w odległości 500 metrów od zbiorników i większych cieków wodnych.**
- 5. Wprowadzenie obowiązku opierania rocznych planów łowieckich i wieloletnich łowieckich planów hodowlanych także w odniesieniu do migrujących ptaków wodnych o wyniki monitoringu stanu ich populacji.**
- 6. Skuteczne egzekwowanie obowiązku precyzyjnego raportowania gatunków zwierzyny pozyskanej przez myśliwych oraz publiczne udostępnianie danych dla wszystkich gatunków (a nie jedynie grup gatunków), przy czym w odniesieniu do ptaków wodnych innych niż krzyżówka zbiorcze sprawozdania powinny zawierać dane w rozbiciu na poziom odstrzału w poszczególnych okresach roku (z dokładnością do tygodnia lub dekady).**
- 7. Doprowadzenie do zintensyfikowania ograniczania liczebności obcych gatunków inwazyjnych wpisanych na listę gatunków łownych, przy konsekwentnym stosowaniu zasady, że dla zachowaniu równowagi środowiska przyrodniczego właściwa liczebność ich populacji, o której mowa w art. 3 pkt 3 ustawy Prawo łowieckie, to nieobecność tych zwierząt w środowisku naturalnym.**

Załącznik do niniejszej uchwały stanowi opinia ekspercka pt. „Głowienka, czernica, cyraneczka, łyska – stan populacji w Polsce i wpływ gospodarki łowieckiej”, zawierająca szczegółowe uzasadnienie merytoryczne powyższych postulatów.

Kaczki z siedmiu różnych gatunków – kto je rozpozna?

**Polski Komitet Krajowy
Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody
(Polish National Committee
of International Union for Conservation of Nature)**

ul. Stolarska 7/3, 60-788 Poznań, Poland
biuro@iucn.org.pl, www.iucn.org.pl